

РИЗИК У ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Туряниця О.О.,

*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Туряниця О.О. Ризик у професійному спорті: проблематика та шляхи її вирішення в конституційно-правовому полі.

Професійна спортивна діяльність завжди тісно пов'язана з численними ризиками (ризик отримання травми чи навіть загибелі спортсмена, ризик вживання заборонених препаратів – допінгу, алеаторні (ризиковані) заходи – букмекерські ставки, тоталізатори тощо). Вищезазначене є прямим порушенням Конституції України, яка проголошує невід'ємне право кожної людини на життя (стаття 27) та визнає його найвищою соціальною цінністю (частина 1 стаття 3).

Конституційне право, як основний закон, регулює суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Точність, розуміння, логічність, узгодженість правових норм – головні принципи конституційної нормотворчості, що не тільки запобігають порушенню прав, свобод і законних інтересів особи та громадянина, але й вимагають ретельного дослідження та детального обговорення всіх законопроектів у науковому та професійному середовищі. Натомість в юриспруденції ризик є однією з найменш досліджених правових категорій, що не враховує реалій сьогодення та не відповідає вимогам сучасного суспільства.

Метою статті є огляд та конституційно-правовий аналіз проблеми ризику в професійному спорті.

Досліджено поняття ризику у праві. Проаналізовано поняття «спортивного ризику» як різновиду соціального ризику; з'ясовано його ознаки, вказано предмет, об'єкт та суб'єкт. Розглянуто класифікацію спортивних ризиків. Особливу увагу звернуто на вживання допінгу як один з найбільш поширених факторів ризику у сфері професійного спорту на сьогоднішній день.

Наголошено на необхідності негайного врегулювання проблеми ризиків на рівні новоприйнятого Закону України «Про професійний спорт». Обгрунтовано доцільність встановлення кримінальної відповідальності за вживання допінгу та будь-які дії щодо нього (зберігання, виготовлення, збут, перевезення тощо). Тільки в цьому випадку проблема ризиків у професійному спорті в цілому, та допінгу зокрема, може бути успішно вирішена.

Ключові слова: професійний спорт, конституційно-правовий аналіз, ризик, спортивний ризик, допінг.

Turyanitsya O.O. Risk in professional sports: issues and ways to solve it in the constitutional and legal field.

Professional sports activities are always closely associated with numerous risks (risk of injury or even death of the athlete, the risk of using illicit drugs - doping, aleatory (risky) activities - bookmakers, sweepstakes, etc.). It is a direct violation of the Constitution of Ukraine, which proclaims the inalienable right of every person to life (Article 27) and recognizes it as the highest social value (Part 1, Article 3).

Constitutional law, as the basic law, regulates social relations in all spheres of society. Accuracy, understanding, logic, consistency of legal norms - the main principles of constitutional rule-making, which not only prevent violations of rights, freedoms and legitimate interests of individuals and citizens, but also require careful study and detailed discussion of all bills in scientific and professional environment. Instead, in jurisprudence, the risk is one of the least studied legal categories, which does not take into account the realities of today and does not meet the requirements of modern society.

The purpose of the article is to review and constitutional and legal analysis of the problem of risk in professional sports.

The concept of risk in law is studied. The concept of «sports risk» as a kind of social risk is analyzed; its features are clarified, the subject, object and subject are specified. The classification of sports risks is considered. Particular attention is paid to the use of doping as one of the most common risk factors in the field of professional sports today.

The need to immediately resolve the problem of risks on the level of the newly adopted Law of Ukraine «On Professional Sports» was emphasized. The expediency of establishing criminal liability for doping and any actions related to it (storage, manufacture, sale, transportation, etc.) is substantiated. Only in this case, the problem of risks in professional sports in general, and doping in particular, can be successfully solved.

Key words: professional sport, constitutional and legal analysis, risk, sports risk, doping.

Розглянемо правову сутність категорії «ризик». У сучасному світі дану дефініцію розглядають у широкому (на глобальному рівні - ризик знищення цілих держав, цивілізацій, людства тощо) та вузькому (ризик, що існують в діяльності окремих організацій, груп чи індивідів) значеннях. Таким чином, вся діяльність людей піддається ризику в тій чи іншій мірі. Відштовхуючись від такого розуміння, німецький учений У. Бек увів у науковий обіг дефініцію «суспільство ризику», яка широко застосовується багатьма авторами [5, с. 83].

Дефініція «ризик» в певній мірі є розмитою категорією, що має два кардинально протилежні значення. З позитивного боку - «ризик – благородна справа», без нього розвиток суспільства та прогрес людства є неможливими. У той самий час, з негативного боку – господарська діяльність людини та використання техніки з невинуватим ризиком породжують все більше нових загроз для існування людства [12, с. 3].

В українській мові слово «ризик» вперше було детально роз'яснено у Тлумачному словнику живої великоруської мови В. Даля (1861 рік). На його думку, «ризикувати, ризикнути – 1) пускатися навмання, на невірну справу, наважитися, йти на авось, робити щось без правильного розрахунку, піддаватися випадковості, діяти сміливо, заповзято, сподіваючись на щастя, ставити на кін (від гри); 2) піддаватися чомусь, відомій небезпеці, мінливості, невдачі. І далі: ризикованість, ризик - відвага, сміливість, рішучість, підприємливість, дія на авось, навмання» [8, с. 96]. В той же час, далеко не у всіх сучасних словниках української мови та філософських словниках містяться поняття «ризик» і «ризикувати» (наприклад, «Новий тлумачний словник української мови у трьох томах» тощо).

В. Зубков зазначає, що ризик – це цілеспрямована поведінка соціального суб'єкта в умовах невизначеності її результатів, що є наслідком ризикованої ситуації, яка містить наступні ключові елементи: по-перше, наявність потреб та інтересів і відповідно засобів, способів, шляхів їх задоволення; по-друге, невизначеність альтернатив як по змісту, так і по можливим наслідкам їх реалізації [12, с. 31].

Найбільш широким та всеохоплюючим видом ризику є соціальний ризик, наслідки якого безпосередньо впливають на функціонування всього суспільства чи його окремих інститутів [12, с. 31]. Проблема соціального ризику саме в такому трактуванні є дуже актуальною для сучасної України, яка, на нашу думку, є «суспільством загального ризику», що полягає в частому невинуватому ризику в багатьох ситуаціях з боку переважної більшості українських громадян, організацій та власне держави, що призводить, у першу чергу, до погіршення економічної та соціальної ситуації всередині країни.

Одним із основних різновидів соціального ризику є спортивний ризик – результат спортивної діяльності, якому притаманні ознаки вірогідності, альтернативності, протиріччя, небезпеки та невизначеності.

І. Аміров із сукупності спортивних відносин виділяє категорію спортивно-технічних відносин, що виникають щодо організації й порядку проведення спортивних заходів та мають правовий характер, тому що, з одного боку, здатні безпосередньо набувати форму правових відносин, а з іншого – є підставою для виникнення інших правовідносин (страхових, цивільних, трудових тощо). Основною складовою спортивно-технічних відносин є ризиково-спортивні відносини (виникають з приводу забезпечення безпеки при проведенні спортивних заходів у зв'язку з об'єктивно існуючими в даній ситуації факторами спортивного ризику) [3, с. 9].

Вважаємо, що дане твердження І. Амірова є не зовсім точним. На нашу думку, ризиково-спортивні відносини можуть виникати не тільки щодо забезпечення безпеки спортивних заходів, але й при організації тренувального процесу та в післязмагальний період.

Ризик є невід'ємним елементом діяльності як суспільства в цілому, так і особистості зокрема [2, с. 32], про що зазначалося вище. З цього випливає, що, по-перше, предметом ризиково-спортивних відносин є життя та здоров'я учасників професійних спортивних заходів, їхня спортивна репутація і майнові інтереси; по-друге, об'єктом даних відносин є безпосередньо професійна спортивна діяльність; по-третє, до основних (обов'язкових) суб'єктів ризиково-спортивних відносин належать спортсмени-професіонали, а до другорядних – інші особи, які мають відношення до професійної спортивної діяльності: тренери, судді, ме-

дичні працівники, організатори спортивних заходів, адміністратори, президенти клубів, агенти професійних спортсменів тощо.

Ризиково-спортивні відносини класифікують за багатьма критеріями. В залежності від часу формування їх можна поділити на ті, що виникають:

- 1) під час тренувального процесу (ризик отримання травми при проведенні підготовки до змагань протягом зимової чи літньої перерви в чемпіонаті, між матчами тощо);
- 2) безпосередньо в період змагань (наприклад, футбольні поєдинки певної команди відбуваються по два-три рази в тиждень, а професійні тенісисти під час турнірів часто виходять на корт кожного дня або через день. В умовах такого інтенсивного графіку тренери та медичний персонал повинні робити все для того, щоб мінімізувати ризик отримання травм спортсменами та захистити їхнє життя і здоров'я під час змагань);
- 3) у післязмагальний період (навантаження, які отримують професійні спортсмени протягом своєї багаторічної професійної діяльності, часто негативно впливають на їхнє життя після закінчення кар'єри та призводять до значного погіршення здоров'я спортсмена).

В залежності від причин виникнення спортивний ризик буває об'єктивним (його походження не пов'язане з волею і свідомістю суб'єкта ризику. Об'єктивний ризик може бути абсолютним, походження якого не пов'язано з волею і свідомістю людини взагалі, та відносним, коли походження ризику не пов'язане з волею і поведінкою суб'єкта ризику, але може безпосередньо залежати від волі й поведінки інших людей) та суб'єктивним (породжується діями самого суб'єкта ризику). Вважаємо, що спортивний ризик – це суб'єктивний ризик за природою свого походження, але разом з тим його зовнішній прояв є об'єктивним.

Залежно від предмету (тих явищ, яким загрожує небезпека і може бути завдано шкоду внаслідок невдалого результату в процесі здійснення ризикованих дій) ризик поділяють на особистий немайновий, матеріальний та інтелектуальний. Особистий немайновий ризик – це стан небезпеки завдання шкоди особистим немайновим благам людини. Предметом ризику в даному випадку виступають життя та здоров'я професійного спортсмена. Матеріальний спортивний ризик – можливість завдання шкоди предметам і явищам матеріального світу. Інтелектуальний ризик має місце у випадку, коли предметом спортивного ризику є суспільна думка, честь, гідність, самооцінка професійного спортсмена тощо.

Відповідно до кількості суб'єктів ризику необхідно виокремити колективний (притаманний для командних видів спорту: футбол, хокей, баскетбол, волейбол, гандбол тощо, тобто коли носіями ризику є громадяни, які становлять широку масу) та індивідуальний (стан конкретної особи, при якому її інтересам можливе завдання шкоди. Характерний для індивідуальних видів спорту: теніс, біатлон, настільний теніс, плавання, легка атлетика тощо) спортивні ризики.

В залежності від їхньої оцінки бувають наступні види спортивних ризиків:

- 1) раціональний, або обгрунтований (є невід'ємним елементом професійної спортивної діяльності, який міститься в обраному в умовах невизначеності оптимальному рішенні. А. Альгін вважає, що ризик є обгрунтованим, якщо реалізація ризикованого рішення не перевищує допустимого рівня негативних наслідків для фізичного й психологічного стану людей та їх здоров'я) [2, с. 39];
- 2) нераціональний, або необгрунтований (рівень якого недопустимий з точки зору перевищення можливого рівня негативних наслідків, і при цьому не аналізуються та не виявляються різноманітні шляхи, що ведуть до відхилення від кінцевої цілі. Наприклад, у важкій атлетиці штангісти часто заявляють завідомо більшу вагу снаряду, ніж можуть реально підняти, при цьому ризикуючи отримати важку травму).

Важливим є поділ ризиково-спортивних відносин залежно від специфіки факторів спортивного ризику, з приводу яких вони виникають. Їх поділяють на ті, що з'явилися внаслідок наявності специфічних особливостей конкретного виду спорту, і на такі, що виникли як результат порушення встановлених правил проведення спортивних заходів та змагань [3, с. 10-11].

Найбільш широкою і всеохоплюючою є класифікація ризиково-спортивних відносин у залежності від їх ризикованості та від того, для якого конкретно виду спорту вони притаманні. Розрізняють п'ять основних груп:

- 1) по-перше, види спорту з найвищим ступенем ризику, заняття якими відбувається в екстремальних умовах, що передбачають наявність безпосереднього ризику не тільки для здоров'я професійного спортсмена, але й для його життя. До них належать: стрибки з парашутом, рафтинг, екстремальний дайвінг, альпінізм тощо. Наприклад, при зануренні дайверів на максимальні глибини основними причинами смерті є: погана газифікація, слабкий контроль плавучості, неправильне використання обладнання, існуючі проблеми зі здоров'ям, труднощі на поверхні, аварійне сходження тощо;

- 2) по-друге, різноманітні види контактних єдиноборств (бокс, карате, змішані єдиноборства, кікбоксинг тощо), для яких характерним є те, що завдання травм супернику тут часто є не випадковістю, а засобом досягнення поставлених цілей – вирішальної переваги та перемоги. Наприклад, у професійному боксі смерть спортсменів на ринзі або відразу після бою, на жаль, є дуже поширеним явищем. За оцінками провідних спортивних експертів, протягом останніх ста років при подібних обставинах загинуло більше тисячі боксерів (шотландець М. Тоуелл у 2016 році, італієць К. Дагіо в 2018 році, аргентинець У. Сантільян у 2019 році тощо). До цієї ж групи ризику можна віднести і такі види спорту як автогонки та мотогонки, що також характеризуються високим ризиком травми чи загибелі спортсмена (Формула-1, Формула-2, гонки НАСКАР, Ралі тощо. Так, 1 травня 1994 року у віці 34 років у жахливій аварії на Гран-прі Сан-Марино загинув легендарний бразильський автогонщик Формули-1 А. Сенна);
- 3) по-третє, ті види спорту, основою яких не є єдиноборство, хоча при цьому спортсмени-учасники знаходяться в безпосередньому жорсткому контакті. Такими видами спорту є: футбол, хокей, регбі тощо. Так, 18 серпня 2001 року на футбольному полі внаслідок жахливого зіткнення помер український голкіпер С. Перхун, а 29 березня 2008 року загинув молодий хорватський нападник Х. Чустіч і т. д. [14];
- 4) по-четверте, безконтактні види спорту, де спортсмени у зв'язку з постійними фізичними перенавантаженнями піддані значному ризику отримання травм (важка атлетика, легка атлетика, спортивна гімнастика, теніс тощо), що часто ставлять хрест на успішних кар'єрах багатьох талановитих спортсменів;
- 5) по-п'яте, менш травматичні види спорту, де професійні спортсмени піддаються незначному ризику травми (парусний спорт, настільний теніс тощо).

Детально аналізуючи основні критерії класифікації ризиково-спортивних відносин, зазначаємо, що піддавати своє життя та здоров'я хоча б мінімальному ризику під час здійснення професійної спортивної діяльності можуть лише абсолютно здорові люди. Термін «практично здоровий» в даному випадку не має права на існування. Тому тільки постійний детальний медичний огляд може дати відповідь на питання про допустимість високих фізичних навантажень для осіб, які обрали спортивну діяльність своєю професією.

Важливою є думка засновника спортивної кардіології СРСР та автора фундаментального підручника зі спортивної медицини професора А. Дембо, який причини раптових смертей у спорті умовно ділить на три групи. До першої групи він відносить нерозпізнані чи недооцінені лікарем захворювання спортсменів, великі інтенсивні навантаження, яким піддаються спортсмени у хворобливому стані (грип, ангіна, інші віруси), участь у змаганнях всупереч забороні лікарів тощо. До другої групи належать нераціональні навантаження, що перевищують можливості конкретної людини адаптуватися до них. В одних випадках спочатку виникає захворювання, а потім під час найбільших навантажень у поєднанні з іншими несприятливими факторами (емоційне збудження, висока температура навколишнього середовища і т. д.) є висока загроза настання смертельного результату. Третя група причин смерті професійних спортсменів – це травми. Особливо небезпечними є травми голови, серця, живота, а також переломи хребта (при травмі голови чи серця людина частіше всього помирає через крововилив без помітних зовнішніх пошкоджень; при травмі живота – внаслідок розриву і пошкодження внутрішніх органів від шоку або внутрішнього крововиливу (наприклад, при занятті фехуванням та стрільбою) [9, с. 66].

Не дивлячись на вищезазначені ризики, А. Беленький зазначає, що з моменту зародження сучасного спорту смерть спортсмена, на думку більшості глядачів та вболівальників, не розглядалася як трагедія. Науковці вважають, що найбільший інтерес у них викликають ситуації, коли професійний спортсмен балансує між життям і смертю. Так, ще в Стародавньому Римі тисячі людей збирались на стадіонах саме для того, щоб подивитися, як гладіатори вбивають один одного чи борються за своє життя з небезпечними хижаками [6, с. 65].

Таке, на перший погляд, дивне відношення простих уболівальників до ризиків, яким піддаються спортсмени під час своєї професійної діяльності, пояснюється, в першу чергу, тим, що, займаючись спортом вищих досягнень, людина переслідує свої особисті мотиви: покращення фізичної форми, отримання навичок, досягнення спортивних результатів, здобуття слави і популярності серед фанатів (проведення змагань широко транслюється багатьма провідними каналами телебачення та інтернету, висвітлюється у друкованих засобах масової інформації та відповідно становить певний інтерес для великого кола глядачів), отримання фінансової вигоди тощо. Таким чином, ціль професійного спортсмена – завдяки вдалим виступам на змаганнях отримати максимальну особисту вигоду (спортивний розряд, звання, грошовий приз, нагороди і т. д.), а не задовільнити бажання суспільства, і спортсмен, ризикуючи протягом професійної кар'єри завдати значної шкоди своєму здоров'ю, це чудово усвідомлює [15, с. 179].

Необхідно зазначити, що для юристів ключовою є правова оцінка надзвичайних подій, нещасних випадків та ризиків їх настання у професійному спорті. Вважаємо, що в переважній більшості всі вони носять

ненавмисний характер. Винятки становлять ситуації у футболі та хокеї, коли навмисно травмуються гравці суперника задля виведення їх з гри. Наприклад, відомим є випадок побиття гравцем мадридського «Реалу» Пепе футболіста команди «Хетафе» в матчі чергового туру чемпіонату Іспанії, що мав місце в 2009 році. За ці ганебні дії португалець був дискваліфікований іспанською Лігою на дев'ять матчів. Такі ситуації, на жаль, стаються досить часто. На їх прикладі бачимо, що межі між порушенням правил гри, грубою грою, адміністративним правопорушенням і кримінальним злочином дуже розмиті. Практика спорту така, що проступки у вигляді жорстокої гри на футбольному полі чи відвертої бійки на хокейному майданчику, розцінюються не як правопорушення, а як недотримання правил змагань, і винні не притягуються до адміністративної чи кримінальної відповідальності, а дискваліфікуються на певний термін чи просто виганяються арбітром на так звану «лаву штрафників».

Детально досліджуючи основні аспекти ризиково-спортивних відносин, не можна не звернути увагу на те, що поряд з травмами, які завдають шкоди здоров'ю та життю професійного спортсмена під час змагань, у процесі підготовки до них, а іноді й після завершення професійної кар'єри, для спорту вищих досягнень характерне поширення такого фактору спортивного ризику як уживання допінгу. Вищезазначені різноманітні травми та використання заборонених препаратів є прямим порушенням Конституції України, а саме: ч. 1 ст. 3 «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» та ст. 27: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1].

На жаль, дуже часто професійні спортсмени в бажанні досягнути максимально високого результату на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу чи Європи тощо не соромляться порушувати правила проведення спортивних заходів і норми спортивної етики та на шкоду своєму здоров'ю самотійно або з дозволу лікаря вживають заборонені нормами антидопінгового законодавства препарати, що сприяють підвищенню їхніх фізичних можливостей. У випадку, якщо в крові спортсмена вперше було знайдено сліди таких недозволених речовин, то він підлягає відстороненню від професійної спортивної діяльності на два роки (за загальним правилом). Якщо ж допінг буде виявлено повторно, то такий порушник дискваліфікується пожиттєво. Окрім цього, відбуття покарання за умисне вживання заборонених препаратів є важким психологічним ударом для професійного спортсмена, що часто супроводжується негативним ставленням до нього з боку його колег-спортсменів з інших країн. Так, знаковою в цьому плані є історія російського біатлоніста, чемпіона світу 2020 року в спринтерській гонці О. Логінова. У липні 2015 року Міжнародний союз біатлоністів (IBU) повідомив, що російський біатлоніст О. Логінов дискваліфікований строком на два роки. У його допінг-пробі, взятої в листопаді 2013 року, після повторного огляду був виявлений еритропоетин. За словами спортсмена з пояснювальної записки до слухань, він застосовував препарат у зв'язку з гострим простатитом, який з'явився у нього два роки тому. О. Логінов відмовився від проведення допінг-проби «Б». Після повернення в біатлон у листопаді 2016 року, росіянин постійно піддається нищівній критиці з боку інших біатлоністів, особливо зі Швеції та Норвегії, які часто заявляють про небажання змагатися разом з «допінгістами» та вважають, що за свідоме вживання допінгу О. Логінов повинен був отримати пожиттєву заборону на участь у професійних змаганнях.

Взагалі протягом останніх років російський спорт пережив справжню трагедію після оприлюднення так званої «доповіді Макларена» (доповідь канадського професора права Р. Макларена, присвячена зловживанням допінгом у російському олімпійському спорті). Вона складається з двох частин, опублікованих 18 липня та 9 грудня 2016 року відповідно. Приводом до розслідування Макларена були, зокрема, свідчення екс-глави московської антидопінгової лабораторії Г. Родченкова. Доповідь описує процес підміни «брудних» (позитивних) аналізів спортсменів на «чисті» в більш ніж 30 видах спорту на зимових і літніх Олімпійських іграх між 2012 і 2014 роками. За даними цієї доповіді, підробка була організована і контролювалася російськими державними органами, зокрема, міністерством спорту, при активній допомозі Федеральної служби безпеки (ФСБ), тобто в Росії допінг є фактично легалізованим на державному рівні [10].

Як наслідок, десятки російських спортсменів були позбавлені олімпійських нагород (біатлоністи Є. Устюгов, С. Слепцова та О. Зайцева, бобслеїсти О. Зубков, О. Воєвода, І. Хузін, О. Пушкар'єв, О. Касьянов, М. Белугін тощо), а Російська Федерація втратила перше місце в неофіційному командному медальному заліку домашньої зимової Олімпіади в Сочі 2014 року. В результаті 9 грудня 2019 року виконком Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА) одноголосно прийняв рішення відсторонити Росію від міжнародних спортивних змагань (включаючи Олімпійські ігри) терміном на 4 роки (за рішенням Спортивного арбітражного суду (CAS) дискваліфікація Росії скорочена вдвічі, але залишається в силі та не підлягає оскарженню. Термін дискваліфікації починає діяти з дати рішення – 17 грудня 2020 року. Тобто Росія дискваліфікована до 16 грудня 2022 року).

Відомою є ситуація знаменитої російської тенісистки М. Шарапової, яка внаслідок того, що змогла довести в суді факт уживання допінгу не по своїй вині, отримала в даному випадку більш м'яке покарання за це. Так, через півтора місяці після поразки від американки С. Вільямс на Відкритому чемпіонаті Австралії 2016 року росіянка скликала термінову пресконференцію. На ній М. Шарапова оголосила, що під час турніру допінг-проба, взята у неї, дала позитивний результат на мельдоній. Цей препарат містився в милдронаті, який вона приймала протягом довгих років у терапевтичних цілях. Виявилося, що з 1 січня 2016 року він є забороненим. Таким чином, М. Шарапову дискваліфікували на 2 роки, а після апеляції термін відсторонення від тенісу скоротили до 15-ти місяців [19].

Необхідно згадати також відомий допінговий скандал, що мав місце у світовій легкій атлетиці близько 14-ти років тому назад. 9 жовтня 2007 року Національний олімпійський комітет США та Американське антидопінгове агентство оголосили санкції, винесені щодо легкоатлетки М. Джонс - суперзірки жіночого спринту початку XXI століття - за вживання заборонених препаратів, починаючи з періоду підготовки до літніх Олімпійських ігор у Сіднеї (Австралія) в 2000 році: дворічна дискваліфікація, анулювання всіх результатів, показаних в період з вересня 2000 року, в тому числі позбавлення її п'яти олімпійських нагород, три з яких були золотими [11].

На нашу думку, ще гучнішою була допінгова трагедія найлегендарнішого в історії велоспорту американського велогонщика 7-ми разового переможця Тур де Франс Л. Армстронга, якого зараз називають «допінговим шахраєм». Л. Армстронг протягом усієї своєї кар'єри постійно стикався зі звинуваченнями у вживанні заборонених препаратів, особливо після того, як він зміг перебороти рак і незабаром стати чемпіоном Тур де Франс. У червні 2012 року Антидопінгове агентство США (USADA) підозрює спортсмена в застосуванні допінгу. У жовтні USADA офіційно звинувачує Л. Армстронга у використанні, зберіганні та обігу заборонених речовин та рекомендує довічну дискваліфікувати спортсмена. Вирішивши не оскаржувати вирок, велогонщик позбавляється всіх досягнень, починаючи з серпня 1998 року, включаючи сім титулів переможця Тур де Франс. На той момент американець продовжує публічно заперечувати використання недозволених препаратів для підвищення продуктивності. У січні 2013 року Л. Армстронг нарешті зізнається в застосуванні заборонених речовин під час кожної перемоги на Тур де Франс з 1999 по 2005 роки. У 2020 році він робить нове зізнання - повідомляє, що вперше використав допінг у 1992 році в 21-річному віці. Це був перший сезон американця в професійному велоспорті. Тепер у легендарного спортсмена, скоріш за все, відберуть його останню значущу перемогу - золото Чемпіонату світу 1993 року в столиці Норвегії – Осло [13].

Жахлива історія Л. Армстронга завдала величезних збитків велоспорту як виду спорту, популярність якого серед уболівальників відразу різко знизилася та не може відновитися дотепер. Після цього випадку гучних скандалів з топ-зірками того чи іншого виду спорту виявлено не було (окрім вищезазначеного випадку з М. Шараповою). Вважаємо, що спортивні чиновники почали усвідомлювати всю степінь трагічності таких викриттів для професійного спорту і стали тісно взаємодіяти зі Всесвітнім антидопінговим агентством щодо подібних ситуацій та спільними діями максимально сприяти їх нерозголошенню, змушуючи спортсменів «тихо» закінчувати з професійним спортом (наприклад, підозрілими є випадки несподіваного завершення професійних кар'єр у самому розквіті сил німецькими легендарними біатлоністками 25-річними М. Нойнер і Л. Дальмаєр. Обидві були багаторазовими олімпійськими чемпіонками, чемпіонками світу та володарками Кубка світу, тому деякі експерти пов'язують таке швидке прощання з професійним спортом з виявленими у них позитивними допінг-пробами, які не були оприлюднені у зв'язку з небажанням біатлонних функціонерів та ВАДА призвести такими діями до повторення біатлоном сумної долі велоспорту).

На жаль, у світовому спорті відомі й випадки вживання допінгу та подальших дискваліфікацій українських олімпійських чемпіонів та призерів. Так, золота Афін 2004 року був позбавлений штовхач ядра легкоатлет Ю. Білоног, а бронзи - парна четвірка з академічної греблі (через позитивну допінг-пробу О. Олефіренко); срібло та бронза Пекіна 2008 року були відібрані в легкоатлетів Л. Блонської (семиборство) і Д. Юрченка (стрибки з жердиною) відповідно; на цій олімпіаді постраждали також і важкоатлетки (бронзові медалі втратили Н. Давидова та О. Коробка); срібла Олімпійських ігор у Лондоні був позбавлений також легкоатлет О. П'ятниця (метання списа), а бронзи – важкоатлетка Ю. Калина [17].

І накінець, нещодавно Міжнародна федерація тенісу повідомила, що надія України у цьому виді спорту Д. Ястремська тимчасово, на час розслідування, усунена від змагань через виявлений у її організмі заборонений допінг. За цим повідомленням, в аналізі сечі, який 20-річна тенісистка здала поза змаганнями 24 листопада 2020 року, виявили продукти метаболізму местеролону – забороненого препарату з групи анаболіків. Позитивні тести на такі препарати означають обов'язкове усунення від змагань. Сама Д. Ястремська у відповідь оприлюднила заяву, в якій «твердо» заявляє, що ніколи не використовувала ніяких заборонених речовин для покращення своїх показників і зробить усе, щоб очистити своє ім'я [18]. 23 січня 2020 року

українка подала апеляцію в трибунал Міжнародної федерації тенісу (ITF), який своїм рішенням її відхилив. А 3 лютого цього ж року стало відомо, що Спортивний арбітражний суд, штаб-квартира якого знаходиться у швейцарській Лозанні, відмовив у задоволенні апеляційної скарги тенісистки на рішення трибуналу ITF [20]. І все ж старання Д. Ястремської та її команди призвели до позитивного результату. 22 червня 2021 року вищезазначений трибунал ITF в черговий раз розглянув справу української тенісистки щодо вживання забороненого препарату. Під час слідства було встановлено, що допінг дійсно потрапив до організму 37-ої ракетки світу, однак відбулося це ненавмисно і не через її недбалість. Рішенням трибуналу ITF зі спортсменки було знято всі звинувачення у навмисному прийомі заборонених препаратів і, як наслідок, Д. Ястремська змогла повернутися у великий теніс та взяти участь у літніх Олімпійських іграх в Токіо [21].

Вважаємо, що, беручи до уваги негативний досвід допінгової системи Росії, Українська держава в особі Міністерства молоді та спорту України в тісній взаємодії з усіма спортивними федераціями та спортсменами повинні зробити все можливе для того, щоб повністю виключити випадки вживання допінгу українськими спортсменами. Для цього необхідно неухильно дотримуватися положень Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом в спорті (3 серпня 2006 року ратифікована Україною: тим самим наша держава прийняла зобов'язання дотримуватися принципів Всесвітнього антидопінгового кодексу, як основи для вживання заходів, передбачених Конвенцією [4]), Закону України «Про антидопінговий контроль у спорті» від 7 лютого 2017 року та інших нормативно-правових актів, що діють у сфері боротьби з допінгом.

Вивчаючи систему вітчизняного законодавства у вищезазначеній сфері, слід зазначити, що вона потребує суттєвого вдосконалення. В першу чергу, це стосується правого регулювання питання фармакологічного забезпечення професійних спортсменів та відповідальності не тільки останніх за вживання заборонених препаратів, але й тренерів, лікарів, менеджменту клубу тощо. На думку Р. Сейфулла, проблема фармакологічного забезпечення спортсменів до останнього часу була великою таємницею у всіх країнах світу. Жоден із спортивних лікарів чи тренерів не буде заперечувати, що не існує спортсменів високої кваліфікації, які б не приймали певні медичні препарати з метою прискорення процесу відновлення. Складається дуже цікава ситуація, при якій фармакологія може обійтися без спорту, а спорт без фармакології - вже ні. Незважаючи на те, що призначати фармакологічні засоби можуть тільки медичні працівники, які мають на це юридичні підстави та відповідну кваліфікацію, до цього бувають причетні тренери, масажисти, функціонери, сторонні люди та й самі спортсмени, які рекомендують один одному заборонені препарати [16, с. 18-19].

У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати антидопінгову нормативно-правову базу, про що зазначалося вище. Зокрема, в національних і локальних нормативних актах - передбачити стійку систему притягнення до відповідальності не тільки спортсменів, які приймають допінг, але й тренерів, спортивних лікарів та інших осіб, причетних до його вживання ними, заборонивши їм здійснювати діяльність, пов'язану з професійним спортом. Окрім цього, в спеціальній літературі висловлюється раціональна думка про те, що в правовому співвідношенні поняття «допінг» слід прирівняти до категорії наркотичних засобів та психотропних речовин, встановивши за будь-які дії щодо нього (зберігання, виготовлення, збут, перевезення тощо) кримінальну відповідальність. Тільки в цьому випадку проблема допінгу в професійному спорті може бути успішно вирішена раз і назавжди [7, с. 44-48].

Отже, на основі проведеного конституційно-правового аналізу проблеми ризиків у професійному спорті можна зробити наступні висновки.

1. Спортивний ризик як один із основних різновидів соціального ризику є результатом спортивної діяльності; йому притаманні ознаки вірогідності, альтернативності, протиріччя, небезпеки та невизначеності.
2. Основними факторами ризику в професійній спортивній діяльності є: по-перше, ризик отримання травми чи навіть загибелі спортсмена; по-друге, ризик, обумовлений організацією і проведенням пов'язаних із професійним спортом алеаторних (ризикованих) заходів – букмекерські ставки, тоталізатори; по-третє, ризик, пов'язаний із вживанням заборонених препаратів – допінгу (один із найбільш поширених у сфері професійного спорту на сьогоднішній день) і, як наслідок, дискваліфікація спортсмена на певний строк або пожиттєво; по-четверте, ризик значних фінансових утрат тощо.
3. Вищезазначені фактори спортивного ризику є прямим порушенням Конституції України і вимагають негайного врегулювання на рівні новоприйнятого Закону України «Про професійний спорт». Більше того, в правовому співвідношенні поняття «допінг» слід прирівняти до категорії наркотичних засобів та психотропних речовин, встановивши за будь-які дії щодо нього (зберігання, виготовлення, збут, перевезення тощо) кримінальну відповідальність. Тільки в цьому випадку проблема ризиків у професійному спорті в цілому, та допінгу зокрема, може бути успішно вирішена.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Альгин А. Риск и его роль в общественной жизни. М., 1989. 187 с.
3. Амиров И. Правовое регулирование спортивно-технических отношений (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. 22 с.
4. Антидопінгові правила. Наказ Національного антидопінгового центру від 30 вересня 2015 року № 58. URL: <https://www.dogsport.org.ua/antydopinhovi-pravyly/>
5. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 383 с. URL: https://royallib.com/read/bek_ulrih/obshchestvo_riska_na_puti_k_drugomu_modernu.html#0
6. Беленький А. Сладкий ужас смерти. *Спорт-экспресс*. 2000. № 3. С. 64 – 66.
7. Власов А. Чрезвычайные происшествия и несчастные случаи в спорте (причинно-следственные связи, классификация, ответственность). М., 2001. 80 с.
8. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка у 4 т. М., 1955. Т. 4. 866 с.
9. Дембо А. Спортивная медицина. М., 1975. 366 с.
10. Доклад Макларена. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
11. Доспехов А. От Мэрион Джонс убежали награды. *Коммерсантъ*. 2007. № 185. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/813150>
12. Зубков В. Социологическая теория риска. М., 2003. 230 с.
13. Лэнс Армстронг: хроника падения главного мошенника в истории спорта. URL: <https://www.ua-football.com/sport/other/1590395670-lyens-armstrong-hronika-padeniya-glavnogo-moshennika-v-istorii-sporta.html>
14. Настенко Т. Десять футболістів, які загинули на футбольному полі. URL: <https://bfootball.com.ua/articles/33404/>
15. Петренко О. Мотив як ознака складу злочинів у сфері фізичної культури і спорту. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/5/34.pdf>
16. Сейфулла Р. Спортивная фармакология: справочник. М., 1999. 117 с.
17. Список спортсменів, позбавлених олімпійських нагород. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
18. Теніс: Даяна Ястремська тимчасово усунена від змагань через допінг. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tenis-yastremska-doping/31037993.html>
19. Шарапову не допустили до участі в «Ролан Гарросі». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39943630>
20. Ястремська програла апеляцію в CAS. Рішення про відсторонення залишається в силі. URL: <https://suspilne.media/101707-astremska-prograla-apelaciju-u-cas-risenna-pro-vidstonenna-zalisaetsa-v-sili/>
21. Ястремська повертається в теніс. З неї зняли звинувачення у навмисному прийомі допінгу. URL: <https://suspilne.media/141472-astremska-povertaetsa-v-tenis-z-nei-znali-zvinuvacenna-u-navmisnomu-prijomi-dopingu/>